

Zdravie spoločnosti je podmienené zdravím jej univerzít

Ladislav Kováč

Na počiatku roku 2021, keď Univerzita Komenského vstupovala do druhého storočia svojej existencie, uverejnil som v časopise .týždeň text s názvom „Univerzita Komenského na prahu svojho stoprvého roka“. Za jeden rok sa vo svete i u nás veľa zmenilo. Som rád, že môj pôvodný vychádza teraz, s ročným oneskorením, tam, kam pôvodne patrilo, na stránkach Našej univerzity.

Vari k žiadnemu národu nebol osud tak priaznivý, ako ku slovenskému: v 20. storočí mu doprial jedinečný civilizačný rozmach. V 19. storočí podľa Ľudovíta Štúra žilo v Uhorsku 2,753 000 Slovákov; Jozef Miloslav Hurban odhadoval ich počet na vyše štyri milióny. Násilná maďarizácia, ktorá sa v Uhorsku spustila po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867, zdecimovala vzdelanú vrstvu Slovákov. Na počiatku 20. storočia už národu, ktorý stratil nervový systém inteligencie, hrozila smrť.

Ale nezahynul. Po rozpade Rakúsko-Uhorska v roku 1918 sa Slováci, chtiac-nechtiac, dostali do spoločného štátu s Čechmi. Štefan Janšák vo svojej knihe „Vstup Slovákov medzi slobodné národy“ napísal, že po prevrate nová štátna správa potrebovala na Slovensku 30 tisíc úradníkov, ale vtedy „mali Slováci podľa maďarskej úradnej štatistiky iba 526 národné uvedomelých inteligentov. /.../ Pozvanie Čechov, aby nám prišli pomáhať, bolo priam životnou nutnosťou“.

Podnetnú analýzu, prečo Slováci nezahynuli, som počul od Lászla Szigetihó, nášho intelektuála z maďarskej menšiny, ktorá sa pri delení Uhorska dostala popri slovenskej väčšine do spoločného štátu s Čechmi. Česi po 1. svetovej vojne obsadili Slovensko ako dobyvatelia. Z histórie vieme, že dobyvatelia vždy vnútili dobytému územiu svoju politickú hegemoniu a ak pôvodné obyvateľstvo nezasakovali alebo nevyhnali, usilovali o jeho rýchlu asimiláciu. Na Slovensku sa tak nestalo. Naopak. Česi vzkriesili umierajúci národ: zo slovenčiny urobili úradný jazyk, prebúdzali omráčenú tenulinkú vrstvičku inteligencie a spustili vzdelávanie zavedením slovenčiny ako jazyka výučby na všetkých stupňoch škôl.

Ukotvenie: vzdelávaním k mravnosti

Za necelý polrok po zrode štátu presadili Česi v Bratislave, ktorá sa stala hlavným mestom Slovenska, zrod univerzity s vyučovaním jazykom českým a slovenským a pol roka na to jej dali meno Univerzita Komenského (UK). Vtedy v meste žilo len pätnásť percent Slovákov a navyše v ňom už existovala maďarská Alžbetínska univerzita.

Ibaže jej učitelia odmietli prejsť na novú univerzitu a tak bola Alžbetínska univerzita zrušená. Dušan Meško v roku 2014 uverejnil dojmy českého profesora Kristiána Hyneka, ktorý na čele siedmych profesorov z pražskej univerzity pricestoval v máji 1919 do Bratislavy preskúmať, ako spustiť prevádzku novej univerzity. „Dojem, keď na nás mesto udělalo, byl nevalný. /.../ Neslyšeli jsme skoro slovenského slova, cizí duch se nám vtíral až příliš nápadně.“

Ale v decembri 1919 je už Hynek rektorom novej univerzity. Pri jej zahájení vyhlasuje, že „poslušní vítězných zákonů lidskosti chceme poctivě a spravedlivě spolupracovati na kulturním rozvoji Slovenské naší vlasti. Není to gesto dobyvatele, s nímž přicházíme, nýbrž vracíme se do svého domova, na půdu, kterou naši otcové našli opuštěnou a spustošenou

divokými hordami Hunů a Avarů. /.../ A to je zvláštná vysoká potence slovenského lidu, které se dostává dnes možnosti ve vlastním stánku, na vlastní půdě a svými prostředky pěstovati svoji vědu. /.../ Naším úkolem a cílem jest pomocí kulturních hodnot vésti naši mládež k inteligenci, tj. k dosažení co nejvyšších stupňů důstojnosti osoby v první řadě ve smyslu mravním.“

Přírodní vědy: na vlastní pěst

Po lékařské fakulte, na ktorej bola zahájená výučba už v roku 1919, začína v máji 1921 fungovať právnická fakulta a v septembri 1921 fakulta filozofická. Českí profesori zakladajú tradíciu vzdelanosti a čoskoro sa učiteľský zbor začína rozrastať aj o Slovákov. Ale započaté dielo sa v roku 1939 po rozpade spoločného štátu láme: ľudácky režim vyháňa českých profesorov z univerzity. Podľa Janšáka „exodus českých rodín zo Slovenska bol nezaslúženým úderom osudu pre národ /.../ kam išli vždy s dôležitou kultúrnou misiou“.

V takejto situácii sa na bratislavskej univerzite zakladá v roku 1940 jej štvrtá fakulta, prírodovedecká. Odchod Čechov zo Slovenska osud fakulty skomplikoval, no jej vývin dostáva v roku 1948 ďalší úder: nástup komunistickej diktatúry. Tu už môžem podať svoje osobné svedectvo z čias 1956-1970. Zjednodušené: komplexnosť diania tých rokov nemožno uchytiť niekoľkými desiatkami slov.

V roku 1950 som zmaturoval na gymnáziu v Liptovskom Mikuláši. Na ňom český profesor chémie Jan Šafránek prebudil môj záujem o prírodné vedy a mladí slovenskí profesori, už prví odchovanci českých, imprintovali do mňa a asi celej mojej generácie slovenské vlastenectvo. Napriek tomu som sa prihlásil na prírodovedeckú fakultu nie do Bratislavy, ale do Prahy. Komunistický režim ešte nestihol „vyčistiť“ Karlovu univerzitu. Mal som na nej vynikajúcich učiteľov a dostal som ponuku pokračovať vo vedeckej práci v Prahe. Ale ozval sa vo mne kukučínovský imperatív „mať volá“. V roku 1956 stal som sa, napriek rôznym prekážkam a obštrukciám, učiteľom bratislavskej prírodovedeckej fakulty UK.

Vtedy 32 pracovísk fakulty boli roztrúsené po celej Bratislave. Jej dekanát sídlil na začiatku Moskovskej ulice, no hlavou fakulty bol fakultný výbor Komunistickej strany Slovenska (KSS). Na druhom konci Moskovskej ulice stála piváreň a tam si občas členovia výboru zašli odpočinúť po ťažkej práci. Ako jednotlivci boli to v podstate dobráci, radi si vypili a poklebetili. Dušu Strane na fakulte dávali učitelia marxizmu-leninizmu. Mladíci. Nechýbal im ani zmysel pre humor. Hovorilo sa, že jeden z nich, František Kubovič, si uťahoval z ľudí tak, že na ich adresu dával doručovať z pohrebnej služby truhly pre nebožtíkov.

Kádrová referentka fakulty, súdružka Kubačová, nemala ľahkú úlohu. Ak jednotlivé odbory lekárskych a kultúrnych (humanitných a sociálnych) vied zakladali na prvých fakultách univerzity českí odborníci, teraz ich nebolo. K dispozícii boli iba slovenskí stredoškolskí profesori. Bolo ich treba spraviť univerzitnými profesormi, aby potom z mladých nádejných kádrov strany vyrobili docentov i mimoriadnych profesorov. Problém, že skoro všetci z nich boli buď „nábožensky zaťažení“, alebo skompromitovaní z ľudáckych čias, sa vyriešil: museli poslúchať na slovo. Akou veľkorysou kádrováčka bola, svedčí to, že za úradníka dekanátu prijala muža, ktorého prepustili z nejakej firmy so zlým kádrovým posudkom: „menovaný na manifestácii na Námestí SNP pri hlasovaní o mierovej rezolúcii nezdvihol ruku, čím zmaril jej jednohlasné prijatie“.

V šesťdesiatych rokoch nastal politický odmäk. Raz sme aj nestraníci boli pozvaní na verejnú stránku plenárku. Dokonca bol prednesením politického prejavu poverený nestraník, profesor rastlinnej fyziológie Ľudovít Pastýrik. Ale prejav sa zdal výboru strany „protištátny“ a predvolali si ho na koberček. Previnilec vytiahol z vrečka saka papier s doslovným znením prejavu. Na plenárke prečítal úvodník, ktorý vtedy uverejnila Pravda, noviny ÚV KSS.

Nastal rok 1968 a začala Pražská jar. Z fakultných učiteľov marxizmu-leninizmu sa stali dubčekovskí reformátori. V apríli na vedeckej rade fakulty oznámil ich zástupca, že miesto marxizmu-leninizmu začínajú vyučovať základy svetovej filozofie a miesto ateizmu dejiny náboženstva. Dovolil som si poznamenať, že by si hádam mohli najprv vybrať učiteľskú pauzu, aby si tie základy filozofie a dejiny náboženstva mohli naštudovať.

Ale to už prišiel august 1968: vojská spriatelенých štátov obsadili Československo, aby vraj zabránili kontrarevolúcii. Dekan fakulty a predseda strany vypisovali vyhlásenia, v ktorých odsudzovali okupáciu a rušili zmluvy o spolupráci s pracoviskami z bratských krajín. Rozprával sa príbeh, ako ktosi z fakulty stretol na ulici jedného z našich dubčekovcov, učiteľa vedeckého komunizmu Jána Kvasničku a videl ho krívať. „Jano, čo sa ti stalo?“ „Ale, kopol som jedného Rusa do riti tak, že ma rozbolela noha.“

A nastala doba Temna. Z Kvasničku sa stal rektor a hlavný protagonista normalizácie na UK. Ako normalizátor sa tak osvedčil, že ho vo funkcii Strana držala deväť rokov. Keď naše pracovisko likvidovali a znormalizovaný dekan mi dával výpoveď z fakulty, vyhovárал sa, že o rozbitie našej katedry sa zaslúžil iný náš marxista, Ferko Kubovič. Fakt ale je, že prispeli aj iní, ba aj moji vtedajší priatelia: závišť a pocit existenčného ohrozenia dokážu byť zničujúcou silou. Keď som Kuboviča navštívil s pokusom presvedčiť ho, že zničenie katedry biochémie poškodí našu vedu, neuspel som. Dôvodil mi, že vyššie stranické orgány rozhodli, že učitelia odborných predmetov musia byť v prvom rade rovnako oddanými propaganistami ako učitelia katedier marxizmu.

Opakovanie dejín: fraška

Prišiel November 1989. Revoltujúci študenti a učitelia ma navrhli na ministra. Krátko na to, ako som sa v decembri 1989 ujal funkcie, navštívila ma delegácia učiteľov Fakulty Vysokej školy politickej ÚV KSS na čele s Jurajom Zvarom. Familiárne mi tykal, veď sme sa poznali z Prírodovedeckej fakulty, keď bol na nej učiteľom marxizmu. Vraj mi prišli oznámiť, že prestávajú zastávať marxizmus-leninizmus a ponúkajú svoju službu novému zriadeniu ako učitelia politológie a modernej filozofie.

Len čo delegácia budovu ministerstva opustila, prišli za mnou novopečené mladé novinárky s otázkou, ako by som charakterizoval situáciu v našom školstve. Popísal som im svoj zážitok, ale s dodatkom, že sa mi takto do pozornosti vtierajú iní podobní chytráci, ochotní slúžiť čomukoľvek. Krátko na to uverejnil denník Pravda (vtedy ešte naďalej tlačový orgán komunistickej strany, ktorú „nežná revolúcia“ nedokázala vyhlásiť za zločineckú organizáciu a zakázať) článok, že nový minister školstva označil všetkých slovenských učiteľov za pliaгу, mäkkýšov bez vlastného názoru.

Vek zrelosti: *ad fontes*

Tridsať rokov po páde komunizmu možno povedať, že UK i jej prírodovedecká fakulta dosiahli veku dospelosti. Porovnajme tých Janšákových 526 vzdelaných Slovákov zo začiatku 20. storočia s údajom, že za sto rokov svojej existencie UK vyprodukovala 250 tisíc absolventov. A to popri UK máme dnes na Slovensku ďalších 35 vysokých škôl. Väčšina z nich prechádza podobným procesom zrenia ako kedysi UK. Našťastie, už nie sú na nich stranické výbory, ktorí by nespokojencov a kritikov likvidovali.

A našťastie sme znovu súčasťou Európy. Ku katedrálam, ktoré kedysi vyrástli ako symbol európskej kultúry, pribúdajú nové katedrály: areály vysokých škôl a akadémie vied zdobia budovy vedeckých parkov, postavené na Slovensku z peňazí Európskej únie. Európska komisia vidí vo vzdelávaní a vede všeliek na všetky neduhy modernej doby. Budme u nás skromnejší. Prihlásme sa k poslaniu vzdelávania, ktoré vložil do vienka najstaršej slovenskej

univerzity jej prvý rektor: spoločnosť ku svojmu zdraviu potrebuje noblesu a mravnosť svojej vzdelanej elity.

Ale buďme aj neskromní. Presadzujme v Európe odkaz čo nám zanechal Jan Amos Komenský: ideál pansofie, jednoty vedy. Predstavujem si, že sa v 21. storočí stanú slovenské vzdelávacie inštitúcie, na čele s UK, európskymi pioniermi syntézy prírodných a kultúrnych vied.